

Bezpieczeństwo wykonywania ekspertyz osmologicznych

Kryminalistyczne badania śladów zapachowych od początku ich wykonywania w procesie karnym wzbudzały bardzo wiele kontrowersji. W kilku sprawach, których przebieg relacjonowany był przez prasę i telewizję, sądy uznały, że opinia osmologiczna nie jest wiarygodna z uwagi na błędy metodologiczne, które popełnione zostały przez biegłych w trakcie ekspertyzy. Na skutek tego wielu prawników – zarówno teoretyków, jak i praktyków – uznaje ten dowód z założenia za mało wiarygodny i przydatny jedynie na wczesnym etapie postępowania środek o charakterze przede wszystkim wykrywczym i weryfikującym¹.

Bez względu na sądy o osmologii pamiętać należy, że w każdym przypadku ocena opinii osmologicznej przez organ procesowy opierać się powinna na sprawdzeniu, czy biegły przestrzegał standardów metodologicznych, które w Polsce są szczegółowo opisane w metodyce badań osmologicznych². Z pewnością bowiem z badaniem śladów zapachowych związanych jest wiele zagrożeń, które wyeliminować lub przynajmniej zredukować można tylko wtedy, gdy zachowane są zasady bezpieczeństwa zbierania śladów zapachowych, ich badania oraz interpretacji wyników ekspertyzy. Opracowanie to ma na celu wskazanie najważniejszych z owych zasad.

¹ Na tym stanowisku stoi m.in. J. Widacki, *Ani przypadek, ani pewność. O jednej z metod określania wartości diagnostycznej identyfikacji osmologicznej*, „Problemy Kryminalistyki” 1999, nr 225, s. 63.

² Do niedawna obowiązywała metodyka wprowadzona decyzją Dyrektora Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego nr 36/2003 z 29 maja 2003 roku. Obecnie zastąpiona została ona „Metodyką prowadzenia badań osmologicznych” z 17 lutego 2009 roku, zatwierdzoną przez Dyrektora Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego KGP, www.osmologia.wortale.net/art.php?dz=6 (10.05.2009).



ZASADY BEZPIECZEŃSTWA ZWIĄZANE Z ZABEZPIECZANIEM MATERIAŁU BADAWCZEGO

MATERIAŁ DOWODOWY

Materiał dowodowy to materiał zabezpieczany na miejscu zdarzenia, w zdecydowanej większości przypadków w trakcie oględzin miejsca. Pierwsza trudność polega na wytypowaniu miejsc, w których mogą występować molekuły zapachowe. Zadanie to wymaga nie tylko wiedzy i umiejętności wnioskowania o przebiegu zdarzenia na podstawie innych niż zapachowe śladów, ale też na doświadczeniu zawodowym. Molekuły zapachowe są przecież śladami niewidocznymi, zatem technik nigdy nie może być pewny, że zostały one zabezpieczone. Są one też śladami bardzo nietrwałymi i podatnymi na degradację i kontaminację, więc w wielu przypadkach nie nadają się do badań lub dają nierozstrzygujący wynik – i to mimo pewności, że z przedmiotem, z którego zostały zabezpieczone, musiał mieć kontakt sprawca³. Nie z każdego podłoża można też pobierać ślady zapachowe – żywność, przedmioty wydzielające silną woń lub też podłoża zgniłe, spleśniałe mogą wpływać na nieprawidłową pracę psów w trakcie badań⁴. Ze względu na konieczność przestrzegania standardów bezpieczeństwa określonych w metodyce, o kontaminacji materiału dowodowego przekonać można by się już na etapie przeprowadzania prób kontrolnych, jednak – aby wyeliminować wszelkie ryzyko związane z możliwością zafałszowania wyników badań – technicy kryminalistyczni nie powinni zabezpieczać śladów z takich podłoży. Na marginesie jedynie dodać należy, że sprawcy przestępstw, wiedząc o tej zasadzie, starają się zniszczyć pozostawione przez siebie ślady osmologiczne w ten sposób, że wylewają na miejscu zdarzenia substancję o intensywnym, najczęściej drażniącym zapachu, np. wybielacz do tkanin zawierający chlor. Zachowania takie obserwuje się w ostatnich czasach na przykład w trakcie oględzin

³ Trudnymi do zabezpieczenia są przede wszystkim ślady stare (zabezpieczane z dużym opóźnieniem) i ślady słabe (zabezpieczane z podłoża, z którymi sprawca miał kontakt przez krótki czas, tzn. przez mniej niż 30 minut, lub z przedmiotów, na których krótko zachowują się molekuły zapachowe). T. Bednarek, *Dowód osmologiczny. Aspekty kryminalistyczne i procesowe*, Wydawnictwo Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego KGP, Warszawa 2008, s. 68.

⁴ J. Godlewski, M. Rogowski, M. Gawkowski, K. Misiewicz, *Praktyczne podstawy osmologii kryminalistycznej*, w: *Problemy współczesnej kryminalistyki*, pod red. E. Gruzy i T. Tomaszewskiego, Warszawa 1998, t. II, s. 26.





niektórych kradzieży z włamaniami. Nie oznacza to jednak, że nie należy takich śladów zabezpieczać i przekazywać do badań, zacieranie nie zawsze jest bowiem skuteczne⁵.

W miarę możliwości należy unikać zabezpieczania molekuł zapachowych z przedmiotów, które były nawęszane przez psa tropiącego⁶, nie sposób bowiem wykluczyć, że psy użyte w trakcie ekspertyzy osmologicznej reagować będą nie na tożsamość zapachową, ale na atrakcyjny dla nich zapach innego psa. W ostateczności, jeśli ślad zapachowy nie może być zabezpieczony na żadnym innym przedmiocie, o fakcie wcześniejszego nawęszania przedmiotu należy uczynić wzmiankę w protokole oględzin i poinformować koniecznie biegłego o tej okoliczności, aby umożliwić mu przeprowadzenie wiarygodnego wnioskovania i zaplanowania odpowiednich prób kontrolnych.

Stwierdzenie, że podłoże, z którego należy zabezpieczyć ślad zapachowy, jest wilgotne, nie eliminuje możliwości zabezpieczenia tego śladu. Doskonałym nośnikiem zapachu osobniczego jest przecież krew. Bez względu jednak przed umieszczeniem w pojemniku szklanym wilgotny pochłaniacz powinien zostać wysuszony w temperaturze pokojowej, aby zapobiec jego zgniciu i w konsekwencji degradacji śladu.

Z uwagi na konieczność zminimalizowania możliwości kontaminacji wszelkie czynności związane z zabezpieczaniem śladów zapachowych powinny być wykonywane przez osobę nie tylko mającą odpowiednią wiedzę w zakresie osmologii, ale też przestrzegającą zasad bezpieczeństwa wskazanych przez metodykę przeprowadzania badań osmologicznych. Oznacza to m.in., że technik kryminalistyczny powinien mieć na dłoniach rękawiczki, a pochłaniacze powinny być umieszczane na podłożu i w pojemniku szklanym jedynie za pomocą metalowej pęsety. Każdy bezpośredni kontakt człowieka z pochłaniaczem, nawet krótkotrwały, powoduje przeniesienie nań molekuł zapachowych i możliwość zafałszowania badań.

Wreszcie przestrzegać należy zasady, że minimalny czas spoczywania pochłaniacza na podłożu, z którego ma być zabezpieczony ślad, powinien wynosić 30 minut. W razie znacznego opóźnienia czas ten powinien być zdecydowanie dłuższy, aby wszystkie molekuły mogły zostać przeniesione

⁵ D. Dudek, G. Srebnik, *Wpływ zanieczyszczenia śladu dowodowego 10-procentowym octem spirytusowym na pracę węchową psów specjalnych do identyfikacji śladów zapachowych*, „Problemy Kryminalistyki” 2000, nr 227, s. 38.

⁶ J. Godlewski, M. Rogowski, M. Gawkowski, K. Misiewicz, *Praktyczne podstawy osmologii...*, s. 26.





na pochłaniacz. W tym samym celu należy też przykryć pochłaniacz w czasie zabezpieczania śladu folią aluminiową, w przeciwnym razie molekuly zapachowe mogą nie pozostawać na cienkiej gazie⁷. Jest to zabezpieczenie nie przed ewentualnym zafałszowaniem wyników badań, ale przed utratą cennych molekuł zapachowych, których nie da się odzyskać czy namnożyć na dalszym etapie postępowania.

MATERIAŁ PORÓWNAWCZY

Materiał porównawczy jest to materiał pobierany od oskarżonego. Na jego pobranie zezwala art. 74 § 2 k.p.k., zgodnie z którym „oskarżony jest obowiązany poddać się oględzinom zewnętrznym ciała oraz innym badaniom niepołączonym z naruszeniem integralności ciała; wolno także w szczególności od oskarżonego pobrać odciski, sfotografować go oraz okazać w celach rozpoznawczych innym osobom”. Zgodnie z metodyką pobrania materiału porównawczego polega na ugniataniu obiema dłońmi i przekładaniu z ręki do ręki pochłaniaczy przez 15 minut. Wydaje się, że – aby zapewnić gwarancje i bezpieczeństwo procesowe oskarżonemu – uzyskać należy w każdym przypadku jego zgodę na tak przeprowadzane badanie. Trudno przecież zaprzeczyć, że pobranie materiału w ten sposób wymaga nie jedynie „poddania się” pewnym czynnościom, ale aktywnego w nich uczestniczenia. Tymczasem w świetle art. 74 § 1 k.p.k. oskarżony nie ma obowiązku dostarczania dowodów na swoją niekorzyść. W razie odmowy aktywnego udostępniania materiału zapachowego istnieje zresztą możliwość pobrania go w inny, prawdopodobnie nieco mniej efektywny (przenoszący mniej molekuł zapachowych) sposób. Polegać on może na przyklejeniu pochłaniaczy na 15 minut do dłoni lub – w razie konieczności – innych części ciała oskarżonego. Zachowanie oskarżonego w tym przypadku polega wyłącznie na biernym znoszeniu określonych działań ze strony policjanta.

Ważne jest, aby czas pobierania materiału porównawczego wynosił dokładnie kwadrans. Okresu tego nie należy skracać ani przedłużać, gdyż przez ten sam czas pobierany jest materiał uzupełniający. Im dłużej człowiek ma kontakt z przedmiotem, tym więcej molekuł zapachowych na nim pozostawia, każda więc zmiana czasu pobierania materiału

⁷ Używane w Polsce pochłaniacze przypominają materiał opatrunkowy i są produkowane przez Toruńskie Zakłady Materiałów Opatrunkowych. Przeprowadzone przez wiele lat eksperymenty udowodniły przydatność tego typu materiału do zabezpieczania molekuł zapachowych. M. Gawkowski, J. Godlewski, K. Misiewicz, M. Rogowski, *Wyniki przeprowadzonych testów pochłaniaczy śladów zapachowych*, „Biuletyn Informacyjny CLK KGP” 1997, nr 106, s. 28.





porównawczego wpływać może na jego wyróżnianie się większą lub mniejszą intensywnością z materiałów badawczych umieszczonych w szeregu selekcyjnym.

Aby zapobiec zidentyfikowaniu przez psa policjanta zabezpieczającego ślady, a nie oskarżonego, przestrzegać należy zasady, że materiału porównawczego nie może pobierać ten sam funkcjonariusz, który zabezpieczał ślady dowodowe na miejscu oględzin ani żadna z osób uczestniczących w tej czynności. W trakcie pobierania materiału porównawczego policjant powinien przez cały czas bacznie obserwować oskarżonego, zdarza się bowiem, że na tym etapie próbuje on zafałszować wyniki badań. Z praktyki wiadomo, że osoby, które obawiają się niekorzystnego dla nich wyniku badań osmologicznych, nanoszą na własne dłonie obcy intensywny zapach tuż przed otrzymaniem pochłaniaczy. Wykonanie tego zabiegu jest stosunkowo proste, o ile funkcjonariusz nie jest dość uważnym obserwatorem zachowania oskarżonego. W mniemaniu laików, wystarczy natrzeć spodnie na górnej powierzchni ud żywnością lubianą przez psy, a następnie – tuż przed wzięciem do rąk pochłaniaczy – przesunąć dłonie po tej części garderoby. Przyznać należy, że w takim przypadku skutek w postaci zainteresowania się psów tą właśnie próbką jest możliwy do osiągnięcia. Niewątpliwie jednak już na etapie wykonywania prób kontrolnych biegły będzie w stanie kategorycznie stwierdzić, że materiał porównawczy jest dla psa atrakcyjny, a zatem prób właściwych nie da się przeprowadzić. Skutkuje to zazwyczaj koniecznością powtórzenia pobrania materiału porównawczego, a więc znacznym nieraz wydłużeniem toczącego się postępowania karnego. W razie ponownego udanego zafałszowania biegły prawdopodobnie stwierdzi atrakcyjność zapachu osobniczego oskarżonego. Identyfikacyjnych badań osmologicznych nie będzie więc można przeprowadzić, czyli opinia zakończona zostanie wnioskami nierozstrzygającymi.

Zarówno w przypadku pobierania śladów dowodowych, jak też porównawczych, wszystkie używane do badań materiały powinny być pozbawione innych zapachów. Dotyczy to pochłaniaczy, które należy bezpośrednio przed badaniem wyjąć z fabrycznego opakowania, ale też na przykład szklanych pojemników, służących do długotrwałego przechowywania śladów zapachowych. Użycie materiałów, na których znajdują się molekuly zapachowe innych osób (np. policjantów) lub intensywna woń innych substancji (np. pożywienia) może zafałszować wyniki badań osmologicznych.





2

**ZASADY BEZPIECZEŃSTWA ZWIĄZANE
Z WYKONYWANIEM EKSPERTYZY****DOBÓR MATERIAŁU UZUPEŁNIAJĄCEGO**

Aby zestawić szereg lub okrąg selekcyjny, oprócz materiału dowodowego i porównawczego biegły powinien przygotować materiał uzupełniający, czyli pochodzący od osób nie związanych ze sprawą, jednak mających pewne wspólne cechy z oskarżonym. Materiał uzupełniający powinien być pobrany od osób tej samej płci, w podobnym wieku i wykonujących podobną pracę, jak oskarżony. Ważne jest także, aby materiał uzupełniający zabezpieczony był na podobnych pochłaniaczach oraz w zbliżonym czasie i przez podobny okres, jak materiał porównawczy⁸. Zabiegi te mają na celu ochronę oskarżonego przed niebezpieczeństwem błędnego wskazania jego zapachu przez psy tylko z tej przyczyny, że jego zapach będzie wyróżniał się poprzez swoje atrakcyjne dla psa tło. Oczywiście zabezpieczeniem przed takim błędnym wskazaniem są przede wszystkim próby kontrolne, jednak właściwie dobrany materiał uzupełniający już na wczesnym etapie wykonywania ekspertyzy zdecydowanie przyspiesza czas wydania opinii osmologicznej. Na wagę właściwego doboru materiału uzupełniającego wskazuje fakt kilkukrotnego zajmowania się tym zagadnieniem przez Sąd Najwyższy⁹.

Zaznaczyć przy tym należy, że badania prowadzone w Polsce i innych krajach wykonujących ekspertyzy osmologiczne dotychczas nie wykazały, aby tło zapachowe powstające na skutek palenia tytoniu¹⁰, używania kosmetyków¹¹, stosowania określonej diety¹² czy wykonywania określonego zawodu¹³ wpływały deprecjonująco na pracę psów. Przeciwnie – wskazuje się, że używane do badań zwierzęta nie reagują na tło zapachowe, a jedynie

⁸ Podobnie T. Bednarek, *Dowód osmologiczny...*, s. 134.

⁹ Por. np. wyrok SN z 5 listopada 1999 roku, V KKN 440/99, OSNKW 1999, z. 11–12, poz. 76, wyrok SN z 16 stycznia 2002 roku, IV KKN 30/98, „Prokuratura i Prawo” 2003, nr 5, poz. 8.

¹⁰ G.A.A. Schoon, *The performance of dogs in identifying humans by scent*, rozprawa doktorska obroniona na University of Leiden w Holandii w 1997 roku, s. 43, cyt. za T. Bednarek, *Dowód osmologiczny...*, s. 157–158.

¹¹ M. Gawkowski, *Identyfikacja osoby na podstawie śladu zapachowego*, Wydawnictwo Centrum Szkolenia Policji, Legionowo 2000, s. 24; R. Marciniak, *Próby określenia wpływu kosmetyków na prawidłowość pracy psów*, „Problemy Kryminalistyki” 1999, nr 226, s. 45.

¹² T. Bednarek, *Dowód osmologiczny...*, s. 160–162. Autor powołuje się na niepublikowane badania przeprowadzone przez A. Pankowską.

¹³ Ibidem, s. 164. Autor powołuje się na niepublikowane badania przeprowadzone przez G.A.A. Schoon.





na zapach osobniczy człowieka. Z uwagi jednak na fakt, że z pewnością istnieją substancje (zarówno atraktanty, jak też repelenty) rozpraszające psy w czasie wykonywania badań, zaleca się daleko posuniętą ostrożność na każdym etapie ekspertyzy.

PRÓBY KONTROLNE

Wykonywanie prób kontrolnych przed właściwymi badaniami zgodności zapachowej materiału dowodowego i porównawczego jest absolutną koniecznością¹⁴. Próby kontrolne mają však na celu stwierdzenie, czy któryś z zapachów użytych w ciągu selekcyjnym nie jest atrakcyjny dla psów oraz czy w momencie wykonywania badań psy są w dyspozycji do pracy. Gdyby sprawdzenie tych ważnych okoliczności nie było dokonywane, istniałoby poważne niebezpieczeństwo, że pies nie dokonuje właściwej identyfikacji, ale wskazuje atrakcyjny dla niego zapach bez względu na jego tożsamość z zapachem podanym mu do nawęszania. W przypadku, gdy pies nie chce pracować, opinia może mieć wynik fałszywie negatywny, gdy pies nie wskaże żadnego stanowiska. Brak dyspozycji do pracy wynikać może ze zmęczenia narządu powonienia psa, jego choroby, ale też na przykład z nakarmienia psa nadmierną ilością pożywienia bezpośrednio przed wykonaniem badań. Z tych względów próby kontrolne mające na celu sprawdzenie zdolności do pracy psów powinny się odbywać zawsze bezpośrednio przed przeprowadzaniem prób właściwych. Próby na atrakcyjność zapachu przeprowadzić można nawet kilka dni wcześniej, nie ma to bowiem żadnego wpływu na wynik badania – o ile oczywiście wykluczy się przestępne manipulacje przy materiale badawczym.

W orzecznictwie Sądu Najwyższego kilkakrotnie pojawiał się postulat przeprowadzania w ramach prób kontrolnych tak zwanej próby pustej¹⁵. Ma ona polegać na podaniu psu do nawęszania fabrycznie nowego, czyli pozbawionego jakiegokolwiek zapachu, pochłaniacza. Zdaniem Sądu Najwyższego zabieg ten ma na celu sprawdzenie, czy pies nie pokazuje jakiegokolwiek stanowiska tylko dlatego, że ze względu na sposób wytresowania wyczuwa, że oczekuje się od niego wskazania. Niestety, z punktu widzenia osmologów procedura taka jest niewskazana, rodzi

¹⁴ Szerzej o roli prób kontrolnych A. Gola, *Wpływ wielokrotnego wykonywania prób na atrakcyjność w procesie badań osmologicznych*, „Problemy Kryminalistyki” 1999, nr 225, s. 49 nast.; A. Gola, J. Orzechowski, *Rola i znaczenie badań na atrakcyjność w procesie identyfikacji śladów zapachowych*, „Problemy Kryminalistyki” 1998, nr 222, s. 40 nast.

¹⁵ Por. przypis 9.





bowiem realne niebezpieczeństwo zaburzenia dalszej pracy psa, wpływające na prawidłowość wskazań w trakcie wykonywania prób właściwych. Pies nie rozumie konieczności poszukiwania w ciągu selekcyjnym czegoś, co nie istnieje, a zatem nie jest pewny, czego oczekuje się później od niego podając mu do nawęszczenia zapach. Nie oznacza to bynajmniej, że nie można poddawać psa jakimkolwiek próbom w trakcie wykonywania ekspertyzy osmologicznej, muszą to być jednak takie próby, które nie wpłyną na bezpieczeństwo wykonywania całej ekspertyzy, w tym nade wszystko prób właściwych. Kryteria te spełnia podanie psu do nawęszczenia materiału zapachowego, który nie ma swojego odpowiednika w szeregu lub okręgu (w zależności od wybranego wariantu ustawienia ciągu selekcyjnego). Efekt w postaci poddania psa próbie jest taki sam – zachowanie zwierzęcia ma polegać na przejściu przez ciąg i powrocie do przewodnika bez zaznaczenia jakiegokolwiek stanowiska. Jest to jednak procedura zrozumiała dla psa. Ważne jest jedynie, aby próba w układzie negatywnym nie została wykonana bezpośrednio przed próbami właściwymi, aby pozostawić psa w nastroju zwycięzcy, czyli nie zniechęcić go do dalszej pracy.

PRÓBY WŁAŚCIWE

Próby właściwe polegają na badaniu zgodności zapachowej materiału dowodowego i porównawczego. Zgodnie z zaleceniami metodycznymi badania powinno się przeprowadzać co do zasady „z materiału dowodowego na materiał porównawczy”, a więc podaje się psu do nawęszczenia ślady zapachowe zabezpieczone na pochłaniaczu na miejscu oględzin, zaś w ciągu selekcyjnym umieszcza się pochłaniacz z zapachem pobranym od oskarżonego. Dzieje się tak dlatego, że zdecydowanie łatwiej jest dobrać materiał uzupełniający do znanego zapachu oskarżonego, a więc unika się niebezpieczeństwa wyróżniania się zapachu spośród innych znajdujących się w szeregu lub okręgu. Materiał dowodowy ze swej natury nie może być znany biegłemu. Nie wiadomo, czy zostawił go oskarżony, czy też inna osoba. Trudno także ocenić, jak długo (i czy w ogóle) człowiek miał kontakt z podłożem, z którego zabezpieczono materiał dowodowy, a więc jaka jest ilość molekuł zapachowych na pochłaniaczu. Na intensywność zapachu wpływa też trudne czasem do oszacowania opóźnienie. Dobieranie zapachów uzupełniających do materiału dowodowego byłoby więc zadaniem niosącym ze sobą ryzyko niewłaściwych wskazań przez psa.

Ponieważ nie sposób wykluczyć, że pies pomylił się dokonując identyfikacji i wskaże w ciągu zapach niezgodny z tym, który otrzymał do





nawęszczenia, należy powtórzyć badanie co najmniej trzykrotnie, wykorzystując przy tym to samo zwierzę. Jak jednak wskazuje praktyka, mnożenie prób wykonywanych przez jednego psa i powtarzanie ich kilkanaście razy, wcale nie wzmacnia wyniku badania. Osmolodzy polscy podkreślają, że trzykrotne powtórzenie prób właściwych przez jednego psa jest optymalne, pozwala bowiem z jednej strony na wykluczenie omyłkowego i błędnego wskazania, z drugiej zaś – nie doprowadza do przyzwyczajenia się psa do zapachu. Wielokrotne powtarzanie badania przez jednego psa powoduje, że pokazuje on już niemal odruchowo zapach, który wcześniej zidentyfikował, ponieważ przyzwyczał się do niego i go zapamiętał. Tylko więc pozornie wielokrotność prób wzmacnia wiarygodność opinii, otrzymuje się bowiem co prawda aż – dla przykładu – dziesięciokrotne czy piętnastokrotne wskazanie, jednak tylko kilka pierwszych ma rzeczywiste znaczenie i wartość poznawczą. Zdecydowanie lepiej jest – właśnie dla wzmocnienia wiarygodności opinii – przeprowadzić badania przy użyciu większej ilości psów. Metodyka badań osmologicznych zaleca użycie do badania co najmniej dwóch psów, zawsze więc wskazanie lub brak wskazania muszą być zweryfikowane co najmniej przez jeszcze jedno zwierzę. W niektórych państwach (np. w Holandii) nie jest konieczne powtórzenie badań z użyciem innego psa¹⁶. Zachowanie takie rodzi jednak niebezpieczeństwo uzyskania błędnego wyniku badania z uwagi na nieprawidłową pracę psa. Nie można wykluczyć pomyłki zwierzęcia w trakcie wykonywania prób właściwych, nawet jeśli dokonano weryfikacji jego sprawności w ramach prób kontrolnych.

EFEKT ROSENTHALA (MĄDREGO HANSA)

Przy wykonywaniu prób kontrolnych i właściwych należy bezwzględnie przestrzegać zasady, że przewodnik psa nie wie, które stanowisko powinien pies zaznaczyć, czyli gdzie znajduje się materiał porównawczy pobrany od oskarżonego. Jak wykazały badania, przewodnik może zasugerować (nawet pozawerbalnie) psa. Pies jest bowiem w stanie wyczuwać napięcie emocjonalne swojego przewodnika w momencie zbliżenia się do stanowiska, które wydaje się być właściwym¹⁷. W takiej sytuacji rodzi się niebezpieczeństwo, że pies nie będzie dokonywał właściwej identyfikacji,

¹⁶ T. Bednarek, *Dowód osmologiczny...*, s. 197.

¹⁷ Szerzej o istocie tego zjawiska S. Hart, *Mowa zwierząt*, Warszawa 1996, s. 52 nast.





lecz spełniał oczekiwania swojego pana¹⁸. Zaistnienie takiego zjawiska jest najbardziej prawdopodobne, jeśli między przewodnikiem i psem istnieje silna więź emocjonalna, co ma miejsce w zdecydowanej większości przypadków. Pies pracuje tylko z jednym przewodnikiem; w wyjątkowych sytuacjach następuje zmiana przewodnika, zawsze jednak na stałe. Nie jest możliwe, aby pies każdego dnia pracował z innym przewodnikiem. Aby wyeliminować niebezpieczeństwo zaistnienia efektu Rosenthala, a w rezultacie, być może, fałszywie pozytywnego wskazania, przewodnik wraz z psem musi opuszczać rozpoznawalnię w momencie ustawiania przez biegłego ciągu selekcyjnego, zaś po powrocie przewodnik nie może zostać poinformowany, na którym stanowisku umieszczony został materiał, który powinien zostać wskazany przez psa.

WYKORZYSTANIE ATESTOWANYCH PSÓW I POMIESZCZEŃ

Wielu przeciwników osmologii kryminalistycznej podnosi, że nie można opierać rozstrzygnięć w procesie karnym na opinii osmologicznej, skoro badanie jest przeprowadzane przez psa. Takie podejście do osmologii wynika być może z nieznamomości metodyki przeprowadzania badań osmologicznych, a czasem zapewne z celowej ironii. Podkreślić należy, że badania przeprowadzane są przez biegłego. Uczestniczący w nich przewodnik psa z procesowego punktu widzenia jest specjalistą (art. 205 k.p.k.), zaś pies traktowany powinien być po prostu jako bardzo specyficzne urządzenie. Przy takiej jednak interpretacji wymagać należy, aby sprawność „urządzenia” była okresowo sprawdzana i oficjalnie potwierdzana. Dlatego też względy bezpieczeństwa wymagają, aby wszystkie psy używane przy wykonywaniu ekspertyzy miały atest potwierdzający ich sprawność węchową. Obecnie psy podlegają corocznie ocenie pod kątem ich przydatności do dalszej pracy. Tylko pies posiadający ważny atest może być wykorzystany w ekspertyzie osmologicznej. W środowisku polskich osmologów postuluje się rozszerzenie i zobiektywizowanie kontroli psów, w szczególności poprzez wprowadzenie bazy danych o uzyskiwanych przez psy w ramach atestacji wyników¹⁹.

¹⁸ O niebezpieczeństwach związanych z efektem Rosenthala szerzej J. Wójcikiewicz, *Metaekspertyza osmologiczna*, „Z zagadnień nauk sądowych” 1998, nr XXXVII, s. 158 nast.; J. Widacki, *Kilka uwag o identyfikacji zapachów ludzkich przez psa na użytek procesu karnego*, „Palestra” 1998, nr 11–12, s. 102 nast.

¹⁹ Ibidem, s. 107–108, także T. Jezierski, *Uwagi w sprawie obiektywizacji badań osmologicznych – zastosowanie komputerowej bazy danych dotyczącej psów specjalnych*, „Problemy Kryminalistyki” 2002, nr 236, s. 64–68.





Ponieważ praca wędchowa psów jest dla nich niezmiernie męczącym zajęciem, należy zapewnić zwierzętom możliwość rozpoznawania zapachów w takich warunkach, aby wykluczyć rozpraszenie ich uwagi jakimikolwiek czynnikami zewnętrznymi. Szczególnie niebezpieczne dla prawidłowości rozpoznania są silne źródła zapachu w rozpoznawalni lub jej najbliższym sąsiedztwie. Niewskazane jest także wykonywanie ekspertyzy w pobliżu źródeł hałasu lub silnego promieniowania elektromagnetycznego. Istotne jest ponadto zapewnienie optymalnej dla wyczuwania zapachów temperatury i wilgotności powietrza. Znaczenie może mieć oświetlenie (szczególnie jego rodzaj) i wymiary pomieszczenia²⁰, gdyż pies powinien pracować w takich warunkach, w jakich został wytresowany.

Ze względu na praktykę nagrywania przebiegu ekspertyz oraz konieczność zapewnienia – w razie potrzeby – możliwości przypatrywania się organowi procesowemu i stronom postępowania, rozpoznawalnia musi mieć przeszkloną lustrem weneckim jedną ze ścian.

Z tych względów policyjne pracownice osmologiczne muszą uzyskiwać certyfikat potwierdzający, że spełniają standardy bezpieczeństwa wykonywania w nich ekspertyz. Certyfikat taki wydawany jest na najwyżej dwa lata, tak więc istnieje stała weryfikacja warunków, w jakich przeprowadzane są badania osmologiczne²¹. W przypadku, gdy rozpoznawalnia istniejąca w jakimś laboratorium kryminalistycznym nie otrzymała certyfikatu, policjanci pracujący w tym laboratorium nie mogą otrzymać uprawnień do wydawania opinii osmologicznych²².



ZASADY BEZPIECZNEGO WYCIĄGANIA WNIOSKÓW NA PODSTAWIE PRZEPROWADZONYCH BADAŃ

W zależności od wyników ekspertyzy biegły może zakończyć opinię różnorodnymi wnioskami. W przypadku niewskazania przez psa w trakcie

²⁰ T. Bednarek, *Dowód osmologiczny...*, s. 110–111.

²¹ Decyzja nr 49/2002 Dyrektora Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego Komendy Głównej Policji z 9 października 2002 roku w sprawie powołania komisji do przeprowadzenia okresowych ocen warunków funkcjonowania pracowni osmologicznych pionu techniki kryminalistycznej, dokumentowanych wydawaniem certyfikatów dopuszczających do wykonywania badań dla potrzeb organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości, za: T. Bednarek, *Dowód osmologiczny...*, s. 112–113.

²² Zarządzenie nr 294 z 28 marca 2007 roku w sprawie uprawnień do samodzielnego wydawania opinii w policyjnych laboratoriach kryminalistycznych. Dz. Urz. KGP nr 6 z 2007 roku.





prób właściwych żadnego stanowiska lub wskazania innego materiału, niż porównawczy, biegły wydaje opinię kategoryczną negatywną, uznając, że nie można stwierdzić zgodności zapachowej między materiałem dowodowym i porównawczym zabezpieczonym od oskarżonego. Dla organu procesowego nie jest to jednak informacja pozwalająca kategorycznie wykluczyć oskarżonego jako sprawcę przestępstwa będącego przedmiotem postępowania, bowiem nie sposób stwierdzić, czy brak wskazania wynikał nie tyle z braku zgodności zapachowej, ile z braku wyczuwalnych dla psa (lub wręcz jakichkolwiek) molekuł zapachowych. W przypadku wskazania przez dwa lub więcej psów w każdej z prób zgodności zapachowej, biegły wydaje opinię zakończoną wnioskami kategorycznymi pozytywnymi, czyli stwierdza istnienie zgodności zapachowej między materiałem dowodowym i porównawczym. To stwierdzenie nie przesądza, że oskarżony popełnił zarzucany mu czyn – dowód z opinii osmologicznej jest wszak poszlaką, zaś całokształt dowodów zgromadzonych w sprawie podlega ocenie organu procesowego²³.

Zdecydowanie największą ostrożność powinien zachować biegły w przypadku wskazania przez psy tylko w niektórych próbach właściwych zgodności zapachowej między materiałami badawczymi. W takich przypadkach biegły powinien zakończyć opinię wnioskami prawdopodobnymi – pozytywnymi lub negatywnymi.

W przypadku ustalenia w ramach prób kontrolnych, że materiał jest atrakcyjny dla psa, biegły stwierdza, że nie da się przeprowadzić badań osmologicznych z wykorzystaniem przekazanego do ekspertyzy materiału (dowodowego lub porównawczego).

4

PODSUMOWANIE

Opracowanie to nie miało na celu przedstawienia pełnej metodyki badań osmologicznych. Skupiono się na kilku – najważniejszych zdaniem autorki – wskazaniach metodologicznych, mających zapewnić bezpieczeństwo wykonywania ekspertyz osmologicznych. Podkreślić jednak należy,

²³ Choć w orzecznictwie Sądu Najwyższego pojawił się pogląd, że dowód z opinii osmologicznej może być jedynym dowodem obciążającym w sprawie – postanowienie SN z 5 lutego 2001 roku, III KKN 333/98, Lex nr 52013.





że istnieją, poza wymienionymi, inne standardy, których przestrzeganie ma znaczenie dla oceny wiarygodności opinii z dowodu osmologicznego.

Celem prezentowanego artykułu nie było także dokonywanie oceny tego jakże kontrowersyjnego dowodu. Trudno jednak nie pokusić się o kilka uwag dotyczących tego zagadnienia i podsumowujących wcześniejsze rozważania. Zauważyć należy, że wśród prawników, zarówno teoretyków, jak też praktyków, przeważają zdecydowanie negatywne opinie o osmologii. Wielokrotnie spotkać się można ze stawianymi kategorycznie, a często też niestety gołosłownie, tezami o konieczności uznawania opinii osmologicznych za niewiarygodne w każdej sprawie i nawet bez bliższego zapoznania się z ich treścią z uwagi na naturę tego dowodu. Stanowisko to sprowadza się do negowania możliwości skutecznego wykorzystywania psów w wykonywaniu badań zgodności zapachowej²⁴ i jest dość często prezentowane jest przez sędziów. Przeciwnicy osmologii poddają w wątpliwość, czy biegli są w stanie wyeliminować wszystkie czynniki mogące negatywnie wpłynąć na pracę psów lub ewentualnie choćby ustalić, że w konkretnej ekspertyzie takie czynniki mogły zaistnieć czy wręcz zaistniały²⁵. A przecież wszystkie omówione wyżej standardy zmierzają do zapewnienia bezpieczeństwa wykonywania ekspertyz osmologicznych i ustrzeżenia się od zakończenia opinii błędnymi wnioskami.

Problemem osmologii jest to, że zbyt szybko została ona wprowadzona jako dowód do postępowania karnego. Niewątpliwie pierwsze badania osmologiczne – wykonywane jeszcze w ramach eksperymentu – nie były oparte na sprawdzonej i dopracowanej metodyce. Zanim została opracowana metodyka zapewniająca bezpieczeństwo opiniowania²⁶, badania osmologiczne powinny być przeprowadzane jedynie w warunkach laboratoryjnych, poza procesem karnym. Ze szkodą dla osmologii, która – po skompromitowaniu się w takich sprawach, jak zabójstwo Wojtka Króla czy sprawa „Inkasenta” – tak się jednak nie stało²⁷. Dziś sądy odmawiają wiarygodności dowodowi z opinii osmologicznej niejako „na zapas”, kwe-

²⁴ Tymczasem większość błędów popełnionych w ekspertyzach osmologicznych wynikało z zaniedbania czy niewiedzy ludzi, nie zaś z winy zwierząt. Podobnie M. Gawkowski, *Przedstawienie wyników badań naukowych prowadzonych przez zespół osmologii Zakładu Techniki Kryminalistycznej Centrum Szkolenia Policji w Legionowie*, w: *Problemy współczesnej kryminalistyki*, red. E. Gruza, T. Tomaszewski, Warszawa 2000, t. III, s. 56.

²⁵ Podobnie T. Bednarek, *Osmologia – niedoceniany czy przeceniany dział kryminalistyki?*, w: *Problemy współczesnej kryminalistyki...*, t. III, s. 21.

²⁶ Polegające na przekonaniu biegłego, że psy nie mogły wskazać zapachu niezgodnego z zapachem zabezpieczonym na miejscu zdarzenia.

²⁷ T. Bednarek, *Dowód osmologiczny...*, s. 270–278.





stionując możliwość dokonania jakichkolwiek wartościowych ustaleń przy użyciu psa.

Tymczasem żadna chyba z wykonywanych w Polsce ekspertyz nie jest oparta na tak szczegółowo opracowanej metodyce przeprowadzania badań, jak osmologia. Jest to też jedyna chyba ekspertyza, której przebieg jest zazwyczaj dokumentowany za pomocą nagrania video. W razie wątpliwości organ procesowy lub strona postępowania może więc zapoznać się z przebiegiem badań przeprowadzanych przez biegłego. W przypadku żadnej innej opinii nie dba się tak bardzo o wysoki standard wykonywania badań i stałe doskonalenie metodyki ich przeprowadzania²⁸. Z pewnością tak szczegółowe wskazania metodyczne, wskazujące wiele niebezpieczeństw, które towarzyszą wykonywaniu ekspertyzy, mogą budzić niepokój. Czyż jednak nie po to zostały one opracowane, aby tych niebezpieczeństw unikać?

Osmologia zapewne jeszcze długo pozostanie niedocenianym działem techniki kryminalistycznej. Być może nawet – z uwagi na jednoznacznie negatywne oceny – organy procesowe w ogóle przestaną zlecać wykonywanie takich opinii. Z pewnością jednak w dzisiejszym procesie karnym jest to badanie wykonywane ze wszelkimi standardami bezpieczeństwa. Mimo to niektórych niebezpieczeństw zapewne nie udaje się uniknąć. Jest to jednak zwykle ryzyko związane z przeprowadzeniem każdego dowodu, tak opinii osmologicznej, jak i okazania.

²⁸ Patrz np. wykaz badań doświadczalnych przeprowadzonych w Polsce w ostatnich latach w celu udoskonalenia metodyki badań – T. Bednarek, *Osmologia czyli o systemie badań śladów zapachowych ludzi w polskich laboratoriach kryminalistycznych*, w: *Problemy współczesnej kryminalistyki*, red. E. Gruza, T. Tomaszewski, Warszawa 2002, t. V, s. 43–44.